

До питання глобалізації економіки та концентрації і централізації капіталу.

Постійно зростаюча, подальша концентрація і централізація капіталу у світовій економіці є одним з проявів глобалізації. Так, історично це проявлялось спочатку у зростанні промислового виробництва, відокремлення купецтва та лихварства від виробництва, подальшій концентрації цих видів капіталу і створенні мануфактур як замкнутого виробництва і споживання. Далі, руйнування мануфактур та поступове об'єднання промислового та фінансового капіталу і створення (у XIX-XX ст.) перших фінансово - промислових груп у формі картелів, синдикатів, трестів та ін. І, нарешті, виникнення транснаціональних компаній, які об'єднують вже не тільки промисловий і фінансовий, а й значний інтелектуальний капітал, і, навіть, уособлюють собою політичні сили і тому виступають як об'єднання політичного капіталу. Саме процес глобалізації сприяв появі транснаціональних корпорацій на світовій арені, які поступово перетворилися на потужних суб'єктів світової економіки, що спроможні впливати на геоекономічну ситуацію в світі та зміну світової архітекτονіки. Тому, актуальним є дослідження впливу транснаціональних корпорацій, як основної форми концентрації та централізації капіталу, на подальший розвиток світової економіки та економік окремих країн.

Метою статті є дослідження процесу глобалізації та впливу концентрації і централізації капіталу, як невід'ємної частини цього процесу, на глобальну та національну економіки.

В останній час багато вчених економістів і політиків займаються проблемою глобалізації світової економіки. Зокрема, Базилевич В. Білорус О., Гальчинський А.С., Геєць В., Іноземцев В.Л., Філіпенко А., Френклін Р.Рут., та інші. Процеси концентрації та централізації капіталу і, зокрема, провідна форма концентрації капіталу, транснаціональні корпорації досліджуються такими вченими як Рокоча В., Плотніков О., Новицький В., Рогач О., Удовик С., Шимаї М., Соколенко С., Мильнер Б., Астапович А., Степанов В., Кизим Н.А., Уткин Є.А., Шерер Ф., Росс Д., Вейне Г., Деринг У., Зайдель Х., Теммен Р., Коно Т., Жамен С., Лекур Л. та ін.

Перед тим, як визначити вплив концентрації та централізації капіталу на національну та глобальну економіки, ми вважаємо за необхідне більш докладно дослідити сутність процесу глобалізації світової економіки.

Термін “глобалізація” розглядається як феномен злиття ринків, який почав виразно проявлятися з початку 80х років XX ст. Українська економічна енциклопедія дає таке визначення: “Глобалізація (фр. global – загальний, всесвітній, від лат. globus – куля) – категорія, яка відображає процес обміну товарами, послугами, капіталом та робочою силою, що виходить за межі державних кордонів і з 60х років XX ст. набуває форм постійного неухитно зростаючого міжнародного переплетіння національних економік. ... характеризується перманентністю темпів зростання світової торгівлі та валового внутрішнього продукту в усіх розвинутих країнах. Глобалізація виявляється у розширенні проникнення компанії в економіку зарубіжних країн за допомогою експорту, а в широкому значенні – за допомогою іноземних інвестицій ...” [1, с.264].

Як зазначають Базилевич В.Д. та Базилевич К.С., “глобалізація – всеохоплюючий процес трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно – технологічних, фінансово-економічних, суспільно – політичних, соціально-культурних взаємозв'язків та взаємозалежностей” [2., с.126].

Глобалізація трактується Стрижено А.А. як “процес територіальної експансії суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності по всьому світу, їх проникнення на максимальну кількість ринків. Вона визначається як зростаюче інтегрування окремих країн у світову економіку, яке пропонує виміряти часткою, яка складає чистий експорт країни в загальному обсязі валового внутрішнього продукту” [3, с.3].

В.С.Савчук і Ю.У.Зайцев розуміють економічну глобалізацію як “процес структурних змін і поетапного формування органічно цілісного світового господарства як необхідного елемента становлення та розвитку цілісності світового суспільства” [4., с. 430].

Глобальна економіка визначається як “закономірний результат глобалізації економіки і формування єдиного планетарного господарського механізму, якому властивий якісно новий стан

світової економіки, що поступово перетворюється в цілісний глобальний організм, поєднаний гігантською виробничо – збутовою мережею, глобальною фінансовою системою, планетарною мережею Інтернет тощо” [2, с.126].

МВФ зазначає, що “...глобалізація виражається у зростаючому взаємозв’язку країн у світі у результаті зростаючого обсягу та різноманітності трансграничного руху товарів та послуг, а також швидкого та широкого розповсюдження всіх видів технологій” [5., с. 14].

Англійський економіст Дж.Даннінг висловлює думку [6, с.118], що глобальну економіку відрізняють п’ять ознак:

1) трансграничні операції стають більш глибокими, розвинутими і внутрішньо взаємопов’язаними;

2) ресурси, властивості, товари та послуги – більш мобільними;

3) транснаціональні корпорації відіграють значно більшу роль як створювачі та розповсюджувачі багатства і діють у набагато більшій кількості країн;

4) з’являється економічна і фінансова невірноваженість на трансграничних ринках, особливо на ринку капіталів та валютному ринку;

5) розвивається більш швидка експансія інформаційних технологій і електронної комерції, що веде до зміни характеру трансграничних акцій, зокрема, всіх видів послуг [6, с. 116].

На сьогоднішній день, серед вчених не існує однозначної позиції щодо доцільності глобалізації, поглиблення інтеграційних процесів. Є кардинально протилежні погляди на оцінку такого явища як глобалізація. З одного боку, глобалізацію розглядають як ключовий феномен майбутнього світового розвитку. З іншого – яскраво виражене негативне ставлення до глобалізації і звинувачення її в зростанні нерівності всередині країн та між ними, загрози зайнятості та життєвим стандартам. На наш погляд, обидві ці думки мають право на існування. Так, наприклад, з однієї сторони наслідком глобалізації стали фінансові кризи у 90-х роках ХХ ст. у Росії, Бразилії, Індонезії, Мексиці та ін. З іншої сторони - більшість цих країн не досягнули б відчутних темпів зростання, якщо були б ізольовані від глобальних ринків капіталу. Але, факт прогресуючих ускладнень глобальних процесів визнається як противниками, так і прибічниками процесу глобалізації та системної інтеграції.

Глобалізація це процес, пов’язаний з зростаючою економічною відкритістю, ростом економічної взаємозалежності та з поглибленням інтеграції у світову економіку. Економічна відкритість не обмежується одними лише торговими, інвестиційними та фінансовими потоками. Вона поширюється і на товарні відносини і на потоки послуг, технологій, інформації та ідей, що переміщуються через міждержавні кордони. Крім того, економічна взаємозалежність асиметрична. Є висока взаємозалежність країн промислово розвинутого світу при значній залежності країн що розвиваються від промислово розвинутих країн та набагато меншою взаємозалежністю між країнами світу що розвиваються. В ситуації взаємозалежності вигоди підтримки зв’язків та витрати їх порушення приблизно однакові для обох партнерів; в тих випадках, коли такі вигоди та витрати для партнерів неоднакові, можна казати про положення залежності. Економічна інтеграція переборює міждержавні кордони подібно тому, як лібералізація розмила значення границь в економічних операціях. Частково це інтеграція ринків (товарів, послуг, технологій, фінансових активів) на боці попиту, а частково – інтеграція виробництва (горизонтальна і вертикальна) на боці пропозиції.

Як вже було сказано вище, існують як позитивні так і негативні наслідки глобалізації економіки. Подекуди, ті самі наслідки можуть трактуватись і як позитивні і як негативні, тобто ми спостерігаємо певні суперечності процесу глобалізації.

Так, до найважливіших позитивних наслідків глобалізації економічних відносин можна віднести наступні:

- більш широке і раціональне використання виробничих ресурсів різними країнами. Промислово - розвинуті країни отримують кваліфіковану робочу силу з інших країн;
- створення більш ефективної світової фінансово - кредитної системи;
- поглиблення міжнародного поділу праці;
- розвиток продуктивних сил;
- розвиток галузей обробної промисловості і сфери послуг;
- перелив капіталу та інших факторів виробництва у галузі з більш динамічним розвитком;
- збільшення інвестицій в економіку слаборозвинених країн;

- прискорений розвиток новітніх технологій (космічних технологій, ноосфери, сервісної економіки) та залучення широких верств населення до здобутків науково - технічного прогресу і підвищення якості трудового потенціалу;
- прискорення конкурентної боротьби та економічного зростання;
- створення та запровадження міжнародних програм боротьби з глобальними катастрофами та негативними соціальними явищами (екологічні, медичні, боротьби з голодом, антитерористична діяльність тощо);
- запровадження світових стандартів рівня життя населення.

До негативних наслідків глобалізації економічних відносин можна віднести наступні:

- загострення конкурентної боротьби на світовому ринку (цей наслідок розглядається і як позитивний і як негативний. Негативним він є скоріше для країн що розвиваються та, частково, для країн з трансформаційною економікою, оскільки загострена конкурентна боротьба сприяє лише найсильнішим, найпотужнішим суб'єктам світової економіки і залишає назавжди на периферії більш слабких);
- згортання внутрішнього виробництва через його не конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках та розширення імпорту відносно дешевих та більш якісних товарів та послуг з інших країн;
- послабленням економічної допомоги наддержав слаборозвинутих країнам, знов таки, через загострення конкуренції на світовому ринку;
- перетворення слаборозвинутих країн у сировинні придатки та “бананові республіки” внаслідок міжнародного розподілу праці (хоча поглиблення міжнародного поділу праці розглядається і як позитивний наслідок глобалізації);
- певні галузі втрачають деякі фактори виробництва, через перелив капіталу і кваліфікованої робочої сили в інші галузі;
- створення міжнародних монополій та посилення конкурентної боротьби між ними (хоча посилення конкурентної боротьби між монополіями можна розглядати як позитивний наслідок);
- витік висококваліфікованої робочої сили з країн з трансформаційною економікою і країн що розвиваються у розвинені країни (наприклад наукового, високоінтелектуального людського капіталу з України та країн СНД на Захід);
- переміщення в слаборозвинуті країни екологічно небезпечних виробництв;
- згортання внутрішнього виробництва через його не конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках та розширення імпорту відносно дешевих та більш якісних товарів та послуг з інших країн,
- занепад національної та розвиток масової культури невисокого рівня.

Отже, процеси глобалізації несуть за собою суперечливі наслідки для країн з різними економічними системами та для світової економіки в цілому.

Як невід'ємна частина глобалізації економіки, подальша концентрація і централізація капіталу, зокрема розширення діяльності та могутності транснаціональних корпорацій, має потужний вплив на національні економіки зокрема, та світову економіку в цілому.

Як зазначає Рогач О. [7, с. 132-133], взаємозалежність країн стає однією з найістотніших рис процесу глобалізації світової економіки. Змінюючи характер економічного зростання і напрями розвитку порівняльних переваг, глобалізація веде до того, що кордони, які визначають сферу розвитку окремої галузі, вже проходять не в межах окремих країн, а дедалі частіше об'єднують різні країни. Конкурентоспроможність економіки країни, таким чином, все більше визначається ступенем її залучення до глобально функціонуючих комплексів, які формуються значною мірою на основі внутрішньо фірмового поділу праці транснаціональних корпорацій та їх активних транскордонних операцій. Перехід транснаціональних корпорацій до створення єдиних систем інтегрованого виробництва означає тим самим посилення взаємозалежності країн, появу її нових форм і напрямів.

Глобальна трансформація світової економіки, яка відбувається під впливом транснаціоналізації, технологічної революції та інших факторів, призводить до виникнення якісно нового ступеня взаємозалежності країн. Такі відносини зростаючої взаємозалежності відтворюються не тільки в планетарному масштабі, але і на регіональному і субрегіональному рівнях, формуючи у своєму переплетінні і єдності контури майбутнього світу.

Що до зростання взаємозалежності країн світу можна навести наступні дані. За даними ЮНКТАД, на початку 90-х років у світі нараховувалось 37 тис. транснаціональних корпорацій (ТНК), які мали 170 тис. закордонних філій, а к 2004 року ці цифри зросли відповідно до 70 тис. і, як мінімум, 690 тис., майже половина яких знаходилась у країнах що розвиваються. Сукупна чисельність персоналу ТНК зросла з 1990 по 2004 рр. з 24 млн. до 57 млн. чоловік, і на них припадає десята частина світового ВВП та третина світового експорту[8., с.14]. Більше 40% активів найбільших компаній світу розміщені поза країною знаходження материнських компаній [9, с. 201].

На валовий продукт, вироблений ТНК, приходить порядку $\frac{1}{4}$ світового ВВП. Додана вартість, вироблена найбільшими корпораціями, перевищує ВВП невеликих країн. Загальний обсяг продаж, здійснених в 2004р. закордонними філіями ТНК, склав майже 19 трлн. дол., експорт – 3,7 трлн., а чисельність зайнятих робітників – майже 57 млн. чоловік. На ТНК приходить майже половина глобальних видатків на НДДКР і не менше $\frac{2}{3}$ комерційних видатків на дослідження і розробки (за оцінками – 450 млрд. дол.) [10, с.15].

За даними Мільнера Б., “500 найпотужніших ТНК реалізують 80% всієї продукції електроніки та хімії, 95% - фармацевтики, 76% - продукції машинобудування”[11., с.67]. В той же час триста найбільш потужних компаній володіли 25% всього капіталу, що використовується у світовій економіці та забезпечували 70% прямих закордонних інвестицій [9, с. 207].

Темпи зростання світового товарообігу впевнено випереджали зростання ВВП. За даними, що наводить В.Іноземцев [12], за період з 1980р. по 1992р. сумарний ВВП у всіх державах світу зріс з 3,8 до 18,9 трлн. дол., а зростання обсягів торгових оборотів підвищився з 0.3 до 3.5 трлн. дол. У 2001 році обсяг світової торгівлі зріс на 7% і досяг 6 трлн. дол. [13, с.5], а сумарний ВВП – 29,2 трлн. дол. [14, с. 376].

З одного боку, ці дані, свідчать про зростання взаємозалежності країн світу. Однак, якщо проаналізувати структуру торговельних потоків, то виявиться, що торгівля між індустріально розвиненими країнами зростала більш швидкими темпами і частка взаємопоставок в їх зовнішньоторговельному обороті складала : у 1953р. – 38% загального обсягу експорту, у 1963р. – 49%, у 1973р. – 54%, у 1990р. – 76%, а наразі – біля 85% [9, с.207].

За дослідженням Іноземцева В., “...у 1999р. відношення експорту до ВВП у сполучених Штатах було втричі меншим, ніж у Великобританії 150 років тому, в середині 40-х років XIX століття. Країни що розвиваються та нові індустріальні держави вносять непропорційно малий вклад у світову торгівлю : у 1998 році Китай постачав на світовий ринок меншу за вартістю товарну масу, ніж Бельгія!” [12].

При цьому основна частка зовнішньоторговельного обороту провідних країн світу приходить на їх сусідів, також приналежних до клубу економічних лідерів. Для США провідним партнером являється Канада (її частка у зовнішньоторговельному обороті – 20%), для Японії – США (28%), для Канади – США (77%!), для Франції - Німеччина (16%), для Німеччини – Англія (10%), для Англії – США (20%)[15, с.3-14.].

Якщо проаналізувати розподіл найбільших у світі ТНК по країнам то можна прийти до висновку, що на 3 провідних економічних центра світу (Сполучені Штати Америки, країни ЕС та Японія), приходить 92% найбільших ТНК (див. табл. 1.).

Таблиця 1. Розподіл 500 найбільших у світі ТНК по країнах та регіонах у 1996р.

Країна/блок	Число ТНК
США	162
ЕС	156
Японія	126
Швейцарія	14
Південна Корея	13
Канада	6
Бразилія	5
Австрія	5
Китай	3
Інші	10

Джерело: [16, с.334.]

Підкреслюємо, що глобалізація розповсюджується на групу найбільш розвинених країн, що входять в основному в ОЕСР (організацію економічного співробітництва та розвитку) (29 країн) і тільки 5% торгівельних потоків, що починаються і завершуються на території однієї з держав – членів ОЕСР, виходять за межі цього об'єднання[9, с.208]. В той же час, "...розвинені постіндустріальні країни імпортують товарів та послуг на суму, що не перевищує 1,2% їх сумарного ВВП"[17, с.107 -108].

Серед країн ОЕСР експорт зростає удвічі швидше, ніж в інших країнах. Якщо у 1960р. частка експорту становила 9,5% ВВП цих країн, то наприкінці століття 20%. Але у 1900р. цей показник вже становив 20,5% [18.].

Ті самі тенденції спостерігаються і на ринку прямих іноземних інвестицій (ПІІ) (а головним інвестором на сьогодні є ТНК). Так, в умовах фінансової глобалізації інвестиційні ресурси переміщуються у відповідності з принципом господарської доцільності і концентруються в регіонах, де можна досягти найбільшої ефективності. Приплив ПІІ стає одним з ключових критеріїв статусу країни, успішності її включення до світового господарства. Основною тенденцією розвитку ринку ПІІ є підвищення частки розвинених країн і зниження частки країн, що розвиваються. Так, у сфері імпорту інвестицій близько 73% припадає на промислово розвинуті країни, понад 24% - на країни, що розвиваються, і менше ніж 3% - на країни Центральної та Східної Європи [19., с.68].

У сфері експорту інвестицій розвинуті країни концентрують понад 90%, країни, що розвиваються –8%, а країни Центральної та Східної Європи – менше ніж 1% [19, с.68].

Основна частка загального обсягу вивезення (92%) і ввезення (80%) інвестицій припадає на США, Європейський Союз та Японію[20., с.76].

Особливістю світового ринку інвестицій є висування на роль провідника на міжнародному ринку інвестицій саме Євросоюзу. Країни ЄС є найбільшими інвесторами завдяки обміну капіталами між собою. Близько 80% усього експорту ПІІ припадає на європейські країни: Велику Британію, Німеччину, Францію, Нідерланди та Швейцарію. За обсягом залучених інвестицій перше місце посідають США, а потім ідуть Німеччина, Велика Британія, Бельгія [19, с.68].

Країни, що розвиваються, істотно поступаються промислово розвинутим країнам за масштабами міжнародного інвестування. В основному транскордонне інвестування в цих країнах здійснюється в рамках інтеграційних об'єднань, а вивезення капіталу з країн, що розвиваються, в розвинуті країни незначне.

Країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою прагнуть привернути інвестиції за рахунок створення пільгового режиму господарювання для іноземного інвестора, використовують заходи промислової політики, пов'язані зі стимулюванням між фірмової кооперації між вітчизняними та іноземними інвесторами, заохочують експортну діяльність підприємств з іноземною участю тощо.

Найбільш ліберальний підхід до залучення ПІІ серед країн, що розвиваються, характерний для Латинської Америки. Серед країн, ринок яких ще формується, найбільш привабливими для іноземного інвестора є Бразилія, Аргентина, Мексика, Польща, Чехія.

Таким чином можна зробити висновок що рівень взаємозалежності країн за останні сто років не збільшився (те саме можна сказати і про потоки капіталу). На думку В.Штоля: "... реальна світова економіка залишилась практично на тому ж рівні глобалізації, що і в перші три десятиліття ХХ ст., і значна частина людства (більше 50%), як вважають фахівці, поки що не огорнута процесом глобалізації" [21 ,с.53].

Таким чином, за твердженням С.Л.Удовика : "... ми спостерігаємо новоутворення групи високорозвинених практично самодостатніх країн, що все більше йде у відрив від переважної більшості країн ... світу. І на Заході зростає розуміння відносно безперспективності ринків країн, що розвиваються" [9, с.209].

Результатом нерівномірного розвитку світової економіки та зниження (а не зростання!) взаємозалежності країн, стало збільшення розриву у середньому рівні доходів між найбагатшими та найбіднішими країнами.

Ці висновки підтверджуються і підрахунками ЮНКТАД. За даними ЮНКТАД 1999 року, за останні двадцять п'ять років розрив у рівні доходів між країнами та групами населення не зменшився, а, навпаки зріс. Економічна нерівність посилилась, розрив в доходах між бідним та багатим населенням світу збільшився [22]. Лібералізація торгівлі призвела до посилення розриву в оплаті висококваліфікованих та некваліфікованих робітників не тільки у промислово – розвинутих країнах, але і в країнах, що розвиваються. Серед фірм, як правило, виграли, від процесу глобалізації, великі,

міжнародні, глобальні, лідери в технології, а програють малі, національні, ті, що не йдуть на ризик і мають відсталу технологію. Серед країн, що виграють: експортери капіталу та технологій, нетто – кредитори, країни з гнучкою економікою і висококваліфікованими робітниками. Серед країн, що програють: імпортери капіталу та технологій, нетто – позичальники, країни з структурно жорсткою економікою і некваліфікованими робітниками. Країни з трансформаційною економікою та країни, що розвиваються "програють" країнам з розвинутою економічною системою у грі під назвою "глобалізація". Глобальна конкуренція спонукала крупні міжнародні фірми посилити свої позиції на ринку за рахунок поглинань і придбань, що зробило ринкові структури скоріше олігополістичними, ніж конкурентними. Посилилось суперництво між країнами за експортні ринки та іноземні капіталовкладення, що отримали назву "гонки вниз", що призвело до нерівного розподілення вигод від торгівлі та інвестицій.

Досліджуючи вплив концентрації та централізації капіталу на глобальну економіку, треба зазначити, що діяльність ТНК (як провідної форми концентрації капіталу), їх конкуренція між собою та різноманітні конкурентні стратегії (такі як злиття, поглинання та ін) є потужним фактором змін геоекономічної ситуації світу.

Так, відомий західний економіст Пітер Друкер переконаний, що в сучасній глобальній економіці домінують чотири основні сили. Вони пов'язані між собою та взаємозалежні, але жодна з них не тримає іншу під контролем. Це, зокрема:

1. Великі промислово розвинені держави
2. Регіональні блоки держав (насамперед, Європейський союз НАФТА, ОСЕАН)
3. Світова фінансова система (так звана „економіка грошей”)
4. Транснаціональні компанії.[23]

До новітніх тенденцій у розвитку ТНК можна віднести:

- посилення позицій американського, японського та німецького капіталу в інших країнах світу;
- зростаючий взаємовплив, „переплетіння” технологічних ланцюгів між ТНК та економіками традиційного капіталізму;
- укрупнення середніх підприємств, „підтягнення” їх до рівня ТНК за рахунок втрати першими елементів самодостатності у прийнятті управлінських рішень[24, с.25].

Щодо впливу транснаціональних корпорацій на національні економіки, можна зробити наступні висновки. ТНК як провідні гравці на глобальній економічній арені, як провідна сучасна форма концентрації капіталу, здійснюють як позитивний, так і негативний соціально – економічний вплив як на приймаючу країну, так і на країну базування.

Позитивний економічний вплив ТНК проявляється в тому, що приймаюча країна, отримує нові можливості щодо стимулювання розвитку національної економіки; збільшення обсягу продукту, що виробляється, і прибутку; прискорення економічного зростання і розвитку; одержання додаткових ресурсів (капітал, технології, управлінський досвід, кваліфікована праця); одержання податків від діяльності ТНК. Залучення іноземного капіталу за допомогою ТНК сприяє зменшенню безробіття у приймаючій країні. В країні налагоджується виробництво конкурентноспроможної продукції, яка як насичує внутрішній ринок (тобто відпадає необхідність в імпортуванні цих товарів) так і йде на експорт, що в свою чергу сприяє зміцненню зовнішньоторговельних позицій країни. Розвивається внутрішньорегіональна торгівля, підвищується ступінь конкурентоспроможності національних ринків (ТНК підривають позиції місцевих монополій; із загостренням міжнародної конкуренції ТНК почали формування змішаних компаній з участю місцевого капіталу). ТНК сприяє ефективному розміщенню світових факторів виробництва (переміщення через національні кордони великих виробничих, трудових ресурсів, капіталу, технології та ін.), що в свою чергу обумовлює зростання виробництва у світі. Також, позитивний вплив ТНК проявляється у впровадженні нових технологій, випуску нових видів продукції, сприяє розвитку нового стилю менеджменту, використанню всього кращого з практики зарубіжного бізнесу. ТНК спроможні порушувати ізоляцію національних економік (але інтеграція країни до світової економіки відбувається лише в рамках, визначених отриманням компанією максимального прибутку).

Негативний економічний вплив ТНК для приймаючої країни проявляється в тому, що представники приймаючої країни не допускаються до участі у проведенні НДДКР; існує посилення експлуатація і встановлення зовнішнього контролю з боку ТНК; ТНК можуть маніпулювати цінами з метою уникнення податків. ТНК захоплюють найбільш розвинуті і перспективні галузі виробництва і науково – дослідницькі структури приймаючої країни; мають змогу нав'язувати компаніям приймаючої

неперспективні напрями в системі розподілу праці в рамках ТНК; несуть небезпеку розташування у приймаючій країні екологічно небезпечного виробництва, застарілих технологій. Використовуючи політику захоплення і поглинання місцевих компаній, ТНК спричиняють посилення нестійкості інвестиційного процесу. Це відбувається тому, що ця політика передбачає фінансову рухливість і негативно позначається на стабілізації економічного розвитку приймаючих країн. Стійке становище ТНК дає їй можливість деінвестицій у разі кризової ситуації в країні, що призводить до скорочення виробництва, закриття підприємств, безробіття та ін. ТНК використовують трансфертні ціни на свою продукцію. Завдяки своїм великим розміром деякі ТНК мають монопольну владу і можуть здійснювати тиск на уряд приймаючої країни, оскільки за обсягом обороту перевищують окремі країни. У зв'язку з цим також існує ймовірність ухилення ТНК від економічного і політичного контролю з боку приймаючої країни.

Позитивний економічний вплив від діяльності ТНК для країни базування, тобто для країни що вивозить капітал, проявляється в тому, що іноземні інвестиції ефективніші, ніж економічні внутрішні. Завдяки ТНК зміцнюються зовнішньоекономічні позиції країни базування, створюються національні переваги. Це відбувається тому, що ТНК є важливим інструментом зовнішньоекономічного і зовнішньополітичного впливу і держава використовує цей вплив в інтересах свого утвердження на світовому ринку. Єдність інтересів ТНК і країни базування виявляється в тому, що державна політика, партійна система, армія не можуть існувати без фінансово – технічної підтримки ТНК. ТНК використовують свій вплив для лобіювання власних інтересів. Зовнішньоекономічна політика держави, як правило, спрямована на захист ТНК. Експансія ТНК виробництва товарів в країні, що розвиваються, дає змогу успішно конкурувати на світових ринках ТНК – важливий чинник економічного і політичного добробуту та глобального впливу країни базування. Окрім економічного впливу ТНК мають і політичний вплив на уряд приймаючої країни і тому можуть виступати у якості дипломата країни базування. За допомогою ТНК уряд країни базування може чинити тиск на уряди приймаючих країн (наприклад вживаються обмежувальні заходи щодо експорту та імпорту певних товарів). Але слід сказати, що і приймаючі країни розглядають ТНК як інструмент своєї національної політики.

Негативні економічні наслідки впливу ТНК для країни базування проявляються в наступному. По-перше, існують суперечності між інтернаціональним глобальним характером операцій ТНК і територіально обмеженою юрисдикцією держави. По-друге, здійснення державного регулювання іноземних інвестицій: заборона інвестування в окремі галузі, особливі умови інвестування (використання місцевих напівфабрикатів, навчання місцевих кадрів, проведення НДДКР у приймаючій країні, розширення експорту продукції, що виробляється), втрати в торговому балансі. По-третє, ризик конфіскації інвестицій.

Отже, держава, здійснюючи регулювання економічними процесами, повинна враховувати вище перелічені позитивні та негативні наслідки діяльності ТНК, і забезпечуючи національну економічну безпеку намагатися максимізувати позитивний та мінімізувати негативний вплив ТНК.

Національні держави намагаються регулювати діяльність ТНК. Проте, уряди національних держав мають обмежену кількість важелів протидії ТНК. А не конкурентоспроможні країни на міжнародному ринку взагалі не мають таких важелів. Це відбувається тому що для ТНК традиційні обмеження національної економічної системи не мають сенсу.

Як стверджують А.І. Шевцов та Г.І. Мерніков, транснаціональні компанії фактично сформували нову світову геоekonomічну парадигму. Поступальний розвиток національних бізнес-угруповань призводить до поступової девальвації змісту традиційних державних інститутів. [24, с.25]. Саме тому основним змістом сучасного етапу розвитку світового господарського комплексу є впровадження комплексу заходів, ініційованих керівництвом США, Європейського Союзу, Індії, Китаю, деяких інших традиційних геоekonomічних акторів, націлених на зміцнення самого інституту держави та забезпечення протидії діяльності екстериторіальних ТНК.

Література:

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1/Редкол.:...С.В.Мочерний (відп. Ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000.- 864с.
2. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Ринкова економіка: основні поняття і категорії: Навч. Посіб.- К.:Знання, 2006. – 263с.

3. Стриженко А.А. Глобализация мировой экономики : Инвестиционный аспект.- Барнаул: Издательство АлтГТУ, 2000.
4. Перехідна економіка: Підручник / В.М.Геєць, Є.Г.Панченко, Е.М.Ліанова та ін.; За ред. В.М.Геєць. – К.: Вища шк., 2003. – 591с.
5. М.Максимов. Проблемы стабильности мировой экономики.// Мировая экономика и международные отношения, №9, 2004.
6. Dunning J. Whither Global capitalism? //Global Focus. 2000. V.12(1).
7. Рогач Олександр . Міжнародні інвестиції: Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій: Підручник. – К.: Либідь, 2005. – 720с.
8. World Investment Report 2005. Geneva, 2005.
9. С.Л.Удовик. Глобализация: семиотические подходы – М.: «Рефл – бук», К.: «Ваклер», 2002. – 480с.
10. А.Либман, Б.Хейфец. Корпоративная модель региональной экономической интеграции// Мировая экономика и международные отношения, 2007, №3.
11. Мильнер Б. Крупные корпорации – основа подъёма и ускоренного развития Экономики //ВЭ. – 1998. - №9. – С.66-76.
12. Иноземцев в. Открытое общество за закрытыми границами // Независимая газета. –2001. – 9 июня.
13. Зеркало недели. - №27. 2001.
14. Доклад о мировом развитии 2000/2001 года. Наступление на бедность. – М.: Весь Мир , Всемирный банк, 2001,.
15. Соколов В. Контуры будущего мира : нации, регионы, транснациональные общности. //Мировая экономика и международные отношения. – 2001. №3.
16. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України. – К.: Логос, 1999. – 568с.
17. Иноземцев В. Расколота цивилизация. – М.: Академия-Наука, 1999. – 724с.
18. Уолтц У. Глобализация и американская мощь./Перевод Григория Вайнштейна. “The National Interest” Vol. 59, Spring 2000.
19. Якубовський С.О., Козак Ю.Г., Савчук О.В. та ін. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності: Навч. Посібник/ За ред. С.О.Якубовського, Ю.Г.Козака, О.В.Савчука – К.: Центр навчальної літератури, 2006 – 488с.
20. Игонина Л.Л. Международный рынок инвестиций: современные тенденции развития// Финансы, 2002. - №9.
21. Штоль В. Актуальные проблемы глобализации. // Обозреватель – Экономика. – 1994. - №12.
22. Глобализация и стратегия развития./ Д., Найяр; "Круглый стол" высшего уровня по торговле и развитию: Ориентиры на XXI век (2000г. Бангкок).- Женева: ЮНКТАД, 1999.
23. Друкер П. Новые реальности в правительстве и политике, в экономике и бизнесе, в обществе и мировоздании, М, 1994.
24. Україна в геоекономічній парадигмі світу ТНК: Монографія/ А.І. Шевцов, Г.І. Мерніков – Днепропетровск: Національний інститут стратегічних досліджень, Дніпропетровський філіал, 2004 – 122с.